

УДК 343.140.02

В.В. СТЕПАНЕНКО,

канд. юрид. наук, Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

СТАНДАРТИ ДОВЕДЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА

Ключові слова: стандарти доведення, достатність доказів, поза розумним сумнівом, баланс ймовірностей

Інститут «стандартів доведення» є, перш за все, здобутком англосаксонської, або «змагальної» моделі кримінального процесу, який поступово запозичується країнами романо-германської (континентальної) правової системи, у тому числі Україною. Наразі в Кримінальному процесуальному кодексі України окремі елементи стандартів доведення містяться в окремих поняттях, зокрема таких, як «поза розумним сумнівом», «обгрунтована підозра», «розумна підозра», «достовірність доказів», «достатність доказів», «обгрунтовані сумніви», проте зміст зазначених понять, юридичні параметри того чи іншого стандарту, безпосередньо в тексті процесуального закону не розкрито. Для визначення змісту стандартів доведення, на наш погляд, доцільно звернутися до досвіду країн англо-американської правової сім'ї, де зазначені стандарти застосовуються тривалий час. Однією з таких країн є Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Сполучене Королівство).

Проблеми визначення й застосування стандартів доведення досліджували в своїх публікаціях низка науковців, зокрема А.М. Безносюк, В.В. Вапнярчук, В.П. Гмирко, В.Д. Пчолкін, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, О.М. Толочко, Ю.П. Янович та інші, однак розвиток теоретичних уявлень щодо стандартів доведення в кримінальному судочинстві окремих країн англо-американської правової сім'ї, зокрема Сполученого Королівства, до-

кладно не досліджувався. Тому мета цієї статті – дослідити застосування стандартів доведення в кримінальному судочинстві Сполученого Королівства.

У Сполученому Королівстві існують три схожі юрисдикції (Англія та Уельс, Шотландія, Північна Ірландія) із домінуванням загального права. На відміну від деяких інших країн англо-американської правової сім'ї, у кримінальному судочинстві Сполученого Королівства із часом усталилися лише два стандарти доведення: «поза розумним сумнівом» і «баланс ймовірностей».

Стандарт «поза розумним сумнівом» має досить давнє походження і релігійне коріння. Мабуть, перше згадування терміну «поза розумним сумнівом» міститься в книзі ірландського юриста Л. МакНеллі «Трактат про докази» 1802 р [1, с.559]. Хоча, як не дивно, запровадження посиленого рівня переконання для засудження людини мало на меті забезпечити захист не цієї людини, а присяжних, які виносять вирок. Неправосудне чи помилкове судові рішення (особливо зважаючи на вкрай жорстокий характер тодішніх покарань) могло негативно позначитися на долі не лише засудженого, але й самих присяжних, які, поперше, могли зазнати помсти з боку родичів засудженого, а по-друге, і це головне, засудження невинуватого вважалось потенційним смертним гріхом. Правило «розумного сумніву» було розроблено для відведення саме такої небезпеки. Первісно це було релігійна доктрина, призначена переконати присяжних, що вони можуть судити людей, не ставлячи під загрозу власне спасіння. Таким чином, стандарт «поза розумним сумнівом» виник перед обличчям релігійних страхів. На думку Д. Уїтмена, який досліджував історію виникнення «розумного сумніву», цілком зрозуміло, що неможливість чіткого визначення змісту цього стандарту викликає розгубленість у присяжних: закон не може дати переконливої відповіді на питання, що означає «розумний сумнів»; на це питання може дати відповідь тільки історія [2].

На рівні судового узагальнення принцип, згідно з яким особа вважається невинуватою, поки її вину не буде доведено «поза розумним

сумнівом», було сформульовано в Сполученому Королівстві у справі *Woolmington v DPP (1935)*. У цій справі обвинувачений, який застрелив власну жінку, стверджував, що здійснив постріл випадково, намагаючись повернути останню додому під загрозою заповдіяти шкоду самому собі. Під час суду присяжним були надані інструкції, що, з огляду на беззаперечність того факту, що потерпілу було застрелено обвинуваченим, тягар доведення того, що це сталося випадково, лежить на обвинуваченому. У підсумку обвинуваченого було визнано винним і засуджено до смертної кари. Але згодом Палата лордів Сполученого Королівства, переглядаючи справу, дійшла висновку, що обов'язок доводити вину лежить на стороні обвинувачення, і цей принцип не може бути звужено. Вирок було скасовано [3].

Незважаючи на історичну обумовленість цього стандарту, серед британських юристів періодично висловлювався скепсис щодо юридичної придатності вживаного формулювання «розумні сумніви».

Лорд Деннінг у справі *Miller v. Minister of Pensions (1947)* охарактеризував доведеність «поза розумним сумнівом» як таку, що не досягає повної визначеності, тобто стандарту «поза тінню сумніву», а несе високу міру ймовірності. Право буде не в змозі захистити суспільство, якщо примарним можливостям буде дозволено відхилити правосуддя. Якщо докази проти особи настільки потужні, що залишають лише віддалену можливість невинуватості, яку можна відхилити фразою «дійсно, це можливо, але напрочуд малоймовірно», то справа доведена «поза розумним сумнівом»; у іншому разі – ні [4, с.252]. У іншій справі, *Bater v Bater (1950)*, лорд Деннінг висловив думку, що абсолютного стандарту не існує, і під час розгляду кримінальних справ, залежно від кваліфікації, можуть бути різні ступені доведеності в межах цього стандарту – ясність доказів має бути пропорційна тяжкості обвинувачення.

Згідно з позицією лорда Годдарда, висловленою в справі *R v Kritz (1950)*, коли суддя використовує фразу «розумний сумнів» і спробує об'яснити, що є розумним сумнівом, а що – ні, він скоріше заплутає присяжних, ніж якби він

сказав простою мовою «обов'язок обвинувачення – переконати вас, що особа є винною».

Лорд Бакнілл у справі *Gower v Gower (1950)* визначив стандарт наступним чином. Стандарт доведення в кримінальних справах вище, ніж у цивільних, оскільки в цивільному процесі обставина може бути доведена на «балансі ймовірностей», і суд може прийняти рішення на ту чи іншу користь на підставі невеликого запасу переваги; водночас у кримінальній справі обвинувачення має бути доведено поза розумним сумнівом. Докази обвинувачення мають бути несумісними з будь-якою розумною гіпотезою, окрім вини обвинуваченого. Якщо обвинувачений надає розумне пояснення, яке узгоджується з його невинуватістю, то вину не доведено поза розумним сумнівом [4, с.252].

Альтернативні формулювання, у яких суди намагалися визначити «розумний сумнів» за допомогою більш доступних фраз, мали нетривалий обіг. У низці справ апеляційний суд радив тлумачити «розумний сумнів» як певну невизначеність, що змусила би присяжних коливатися у власних важливих справах. Незабаром таке тлумачення було відхилено, оскільки робило стандарт ще більш невизначеним, занадто залежним від особистого досвіду й пріоритетів присяжних.

Урешті-решт у справі *R v Alan Edward Stephens (2002)* лорд Кін визначив, що більшості людей важко роз'яснити різницю між переконанням та впевненістю, і суддям краще уникати подібних роз'яснень. На прохання присяжних роз'яснити стандарт судді краще за все просто нагадати присяжним, що вони повинні бути впевнені у винуватості особи, перш ніж надати обвинувальний вердикт, і цим обмежитися [5, с.125]. Така позиція була підтверджена в справі *R v Majid (2009)*, у якій спроба визначити зміст «розумного сумніву» викликала плутанину в суді першої інстанції та згодом не знайшла схвалення в апеляції. Як зазначено в рішенні, будь-яке питання журі, що стосується стандарту доведення, є таким, якого страшилась більшість суддів. Присяжні в цій справі попросили роз'яснити тип можливостей, які мають бути зняті (проігноровані) згідно зі стандартом доведення (тобто як

«нерозумні»). На думку апеляційного суду, варто було відповісти, що ігнорувати необхідно примарні можливості, ґрунтуючись на реалістичних; при цьому присяжних варто інструктувати фразою «ви маєте бути впевнені, що особа є винною» [6].

Слід зазначити, що, попри справедливую критику, альтернативи стандарту «поза розумним сумнівом» наразі не вбачається. Необхідність подібного правила беззаперечно впливає з низки теоретичних уявлень, зокрема пов'язаних із тим, що засудження невинуватої особи тягне більшу шкоду, ніж виправдання винуватої, а так само із тим, що обвинувачений має значно менші можливості у відстоюванні своєї позиції, доведенні тих чи інших фактів, ніж держава із її потужним апаратом і засобами.

Разом із тим у деяких випадках у кримінальному судочинстві Сполученого Королівства допускається застосування менш суворого стандарту – «баланс ймовірностей».

Суть цього стандарту полягає в необхідності довести, що дещо (обставина, факт) є більш імовірним, ніж дещо зворотне. Так, лорд Деннінг у справі *Miller v. Minister of Pensions* (1947) зазначив, що, якщо докази є такими, що суд може сказати «вважаємо це скоріше імовірним, ніж ні», то стандарт досягнуто, а якщо ймовірності є однаковими – ні. Тобто 50 % ймовірності на користь позивача означає, що він програв.

У справі *Re B (2008) UKHL 35* лорд Хоффманн зазначив, що, якщо правова норма вимагає доведення факту, суддя або присяжні повинні вирішити, трапився він чи ні. Немає місця для варіанта «міг» – закон оперує двійковою системою, у якій існують тільки значення «0» чи «1». Факт або трапився, або ні; якщо суд це не визначив, сумнів вирішується за правилом, згідно з яким на тій чи іншій стороні лежить тягар доведення. І якщо сторона, на якій лежить тягар, не довела певний факт, діє значення «0» – він вважається таким, що не мав місця в дійсності [7].

У кримінальному судочинстві Сполученого Королівства стандарт «баланс ймовірностей» діє стосовно обмеженого кола випадків,

коли обвинуваченому необхідно спростувати певні презумпції чи довести певні обставини (зокрема в разі тверджень про неосудність чи обмежену осудність, правомірне володіння певними предметами, легальне походження доходів тощо) [8, с.153; 9]. Так, згідно із секцією 101 Закону про магістратські суди 1980 р. у разі, якщо обвинувачений посилається у своєму захисті на будь-які винятки, звільнення, застереження, тягар доведення цих обставин лежить на обвинуваченому [10]. Необхідно зазначити, що це положення (перенесення тягаря доведення на сторону захисту) потенційно здатне обмежити право на справедливий суд, передбачене статтею 6 (право на справедливий суд) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тобто є юридично спірним [11, с.93]. Аналогічне положення міститься в секції 5 Закону про дорожній рух 1988 р., згідно з якою особа, яка притягається до кримінальної відповідальності за керування транспортним засобом, що не рухався (наприклад, особа в стані сп'яніння була поблизу автомобіля з ключем від нього), зобов'язана довести, що в тих обставинах не існувало жодної ймовірності фактичного керування транспортним засобом [12].

Отже, підсумуємо, у правовій системі Сполученого Королівства застосовуються два стандарти доведення: «поза розумним сумнівом» і «баланс ймовірностей» – із значним переважанням першого. Практика застосування правила «поза розумним сумнівом» продемонструвала певні труднощі із визначенням поняття «розумний сумнів», внаслідок чого судді, інструктуючи присяжних, воліють замінити його поняттям «невпевненість». Стандарт «баланс ймовірностей» діє обмежено для спростування обвинуваченим певних презумпцій чи доведення окремих обставин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Thayer J.B. A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law, Camb, Mass: Little, Brown, 1898, p. 559.
2. James Q. Whitman. What Are the Origins of «Reasonable Doubt»? / James Q. Whitman

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://historynewsnetwork.org/article/47018>.

3. *Woolmington v DPP* [1935] UKHL 1 (23 May 1935) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1935/1.html>.

4. *Criminal Evidence: Second Edition* / Paul Roberts, Adrian Zuckerman. – Oxford University Press, USA ; 2 edition (21 Oct. 2010). – 729 p.

5. *Evidence : Text & Materials* / Gregory Durston. – Oxford University Press, USA ; 2 edition (19 May 2011). – 622 p.

6. *R v Majid* (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/2009/2563.html>.

7. *Re B* (2008) UKHL 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/2008/35.html>.

8. Colin Tapper. *Cross & Tapper on Evidence* / Colin Tapper. – OUP Oxford ; 12 edition (15 July 2010). – 735 p.

9. *R. vs Sheldrake* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200304/ldjudgmt/jd041014/gen4-1.htm>.

10. *Magistrates' Courts Act 1980. Section 101* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/section/101>.

11. *The Modern Law of Evidence* / Adrian Keane, Paul McKeown. – Oxford University Press, USA ; 9 edition (4 May 2012). – 763 p.

12. *Road Traffic Act 1988. Section 5* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/52/section/5>.

Степаненко В. В. Стандарти доведення в кримінальному судочинстві Сполученого Королівства / В. В. Степаненко // Форум права. – 2017. – № 1. – С. 171–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_1_30.pdf

Зроблено висновок, що у правовій системі Сполученого Королівства застосовуються два стандарти доведення: «поза розумним сумнівом» і «баланс ймовірностей» – із значним переважанням першого. Показано, що практика застосування правила «поза розумним сумнівом» продемонструвала певні труднощі із визначенням поняття «розумний сумнів», внаслідок чого судді, інструктуючи присяжних, воліють замінити його поняттям «невпевненість». Встановлено, що стандарт «баланс ймовірностей» діє обмежено для спростування обвинуваченим певних презумпцій чи доведення окремих обставин.

***

Степаненко В.В. Стандарти доказування в уголовном судопроизводстве Соединенного Королевства

Сделан вывод, что в правовой системе Соединенного Королевства применяются два стандарта доказывания: «вне разумного сомнения» и «баланс вероятностей» – со значительным преобладанием первого. Показано, что практика применения правила «вне разумного сомнения» продемонстрировала определенные трудности с определением понятия «разумное сомнение», в результате чего судьи, инструктируя присяжных, предпочитают заменять его понятием «неуверенность». Установлено, что стандарт «баланс вероятностей» действует ограничено для опровержения обвиняемым определенных презумпций или доказывания отдельных обстоятельств.

***

Stepanenko V.V. Standards of Proof in Criminal Procedure of the United Kingdom

The article concludes that there are only two standards of proof in the legal system of the United Kingdom: «beyond reasonable doubt» and «the balance of probabilities» with a significant predominance of the first one. The practice of applying the rule of «beyond reasonable doubt» has demonstrated some difficulty with the definition of «reasonable doubt». As a result, the judge instructing jurors prefer to replace it with a concept like «uncertainty». Standard «balance of probabilities» has a limited effect on the accused to disprove certain presumptions or proof certain circumstances.